

ПАРАЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ЯК СКЛАДНИКИ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ: ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ

Макарук Л.Л.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

laryssa_makaruk@ukr.net

This paper deals with paralinguistic characteristics which may be considered to exist in both oral and written communication. An attempt has been made to show the possibilities of written resources in relation to oral characteristics. The principal means which can facilitate the transmission of aspects available in oral speech are font (its saturation, size, segmentation) and colour (its saturation, the usage of several colours and shades of a single colour pattern).

Key words: *oral speech, written speech, font, tempo, timbre, pauses.*

Загальновідомо, що писемне мовлення є вторинним щодо усного. Цей класичний постулат неможливо заперечити чи спростувати, оскільки так було закладено людською природою. Плач немовляти є показником усного мовлення, який свідчить про його появу на світ. Поступово, адаптовуючись до навколишнього середовища, умов проживання, етнічних реалій, в арсеналі індивіда з'являються певні звуки, за якими стоїть бажання висловитись, зреагувати на щось, показуючи у такий спосіб свої перші емоції, як позитивні так і негативні. Згодом, звукам слідуєть слова, потім формуються речення, які переростають у тексти. Природний, і звичний процес, у якому здавалось би немає нічого складного.

Очевидним є те, що розвиток дитини (її уміння висловлюватися) залежить від того, в якому оточенні вона перебуває, як сприймає світ навколо себе та які можливості для реалізації має. Одним із навиків, які є ключовими у формуванні та розвитку особистості є письмо, яке опановують протягом тривалого періоду часу, навчаючись у школі, однак далеко не всім вдається досконало оволодіти навичками письма. Як відомо, і усне, і писемне мовлення мають свої переваги та недоліки. Усебічне дослідження цього питання зумовлює потребу в обґрунтуванні взаємозв'язку і взаємозалежності цих двох форм та їхньої здатності/нездатності замінити одна одну. Порушуючи означену проблему, зазначимо, що у цій роботі зосередимо увагу на відповідності/невідповідності потенціалу ресурсів, які використовують у писемному та усному мовленні.

Спілкуючись між собою, в індивідів неодноразово виникає потреба зафіксувати письмово висловлене в усній формі та навпаки. Постають питання: чи вдається у цих випадках співрозмовникам цілком і повністю

досягнути поставленої мети; чи не втрачається при цьому значення; чи може висловлення у писемній формі максимально наблизитись до усного; якщо так, то за рахунок чого цього вдається досягнути?

Невід'ємною характеристикою усного мовлення вважають інтонацію. Ключовими її складниками є мелодика, темп, тембр, паузи. Під мелодикою розуміють тональність мовлення. Зазвичай, диференціюють високу та низьку тональності. Жодна із них не є оптимальною і для того, щоб висловлене належним чином сприймалося потенційною аудиторією, доводиться шукати «золоту середину». Це можна пояснити тим, що висока тональність порушує відчуття спокою, породжуючи негативні емоції, створює відповідний дискомфорт. Низька тональність призводить до монотонності мовлення, а це, своєю чергою, знеохочує слухача й, у більшості випадків, не викликає інтересу продовжувати спілкування. Переважно, тональність тематично й ситуативно залежна і її вибір зумовлений конкретним випадком.

Під темпом розуміють швидкість вимовляння тексту, яка знову ж таки залежить від конкретного випадку та емоційного стану мовця. Так, диференціюють повільний, уповільнений, середній та швидкий темп. На темп мовця впливає його психологічно-емоційний стан, тематична й ситуативна зумовленість інтерактивного процесу (ціль та установки адресатів й адресантів; стильова та жанрова належність тексту, його призначення та очікуваний результат). Очевидним є й те, що темп залежить від кількості складів з яких складаються висловлювання. Він також впливає й на сприйняття. Ключові компоненти тексту можна вимовляти повільніше, привертаючи у такий спосіб увагу, акцентуючи її саме на тому, що, на думку адресанта, є найвагомим. Уповільнення темпу можна пов'язати з важливістю інформації; його пришвидшення свідчить, що те, що йдеться про щось, що є менш вагомим.

Тембр певною мірою можна уподібнити настрою мовця, його емоційно-експресивному стану. Він є індивідуальним. Ідентифікувати особу мовця можна за його тембром, навіть не бачачи його/її, але будучи знайомим з ним/з нею особисто до того. Ця ознака писемного мовлення відповідає настрою мовця. Тембр може свідчити про почуття й відчуття у момент мовлення. Завдяки цьому роблять певні висновки щодо настрою мовця. Гарний настрій забезпечує веселий та грайливий тембр; поганий – сумний, похмурий, байдужий.

І усному, і писемному мовленню характерні паузи. В усному мовленні це можна трактувати як зупинку, своєрідну перерву, що дозволяє перевести

подих й продовжити спілкування; зупинку (як завершення розмови); орієнтацію на необхідність зробити паузу, бо цього вимагає мовлення, наприклад, у випадку перерахування кількох засобів, що належать до однієї категорії, як от: *Yesterday we bought some apples, pears, plums, peaches, and raspberries.*

Проаналізуємо відповідність/невідповідність певних характеристик усного мовлення щодо писемного й навпаки. Мовлячи про усне мовлення, один і той самий текст, можна вимовляти по-різному: послідовно, дотримуючись визначеної концепції, не відхиляючись від змісту, поетапно викладаючи необхідний матеріал. Цьому критерію у писемному мовленні може відповідати позиціонування тексту (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)). Горизонтальне позиціонування відповідає послідовному викладу матеріалу. Вертикальне можна розцінювати як один з інструментів привернення уваги. Це також до певної міри уподібнюється сповільненому темпу, адже таке позиціонування тексту не є типовим, а належить до атипового.

На особливу увагу заслуговує діагональне й ситуативне (довільне) позиціонування, яким в усному мовленні може відповідати непослідовний виклад матеріалу, відхилення від теми. Проте, завдяки тому, що таке розміщення тексту нетрадиційне, воно, як правило, привертає увагу читачів і, у деяких випадках, може спричинити певні труднощі під час читання. Не зважаючи на незвичність такої локації, читання (усне вимовляння) може бути досить повільним, однак тембр може бути яскраво вираженим (з високою тональністю) через незвичність репрезентації з метою привернення уваги до найбільш важливих частин повідомлення.

Слід також звернути увагу й на процеси, які притаманні писемному мовленню, а саме: виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані. Цікавим є той факт, що якщо в усному мовленні мовець обмовиться або помиляється, то йому/їй доводиться ще раз повторювати теж саме, намагаючись вимовити як слід, або ж визнати, що щось було сказано не так як мало б бути і тому доводиться донести до мовця правильну інформацію, повторивши її. У писемному мовленні можна зробити певні корекції, виправити написане неправильно. Однак, у писемному спілкуванні означені стратегії можуть бути розцінені як зумисні, не випадкові, а радше цілеспрямовані. У такому випадку, це можна розцінити як тактику привернення уваги адресата.

На особливу увагу заслуговує підкреслення, якому в усному мовленні може відповідати швидкий темп, або низький тембр (спокійний голос мовця, що не має наміру акцентувати увагу на тому, про що йдеться). Виділення в писемному мовленні ж, навпаки, можна асоціювати з високим тембром, сповільненим темпом, що покликані зосередити увагу саме на «виділених компонентах». Не можливо залишити поза увагою й зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані. В усному мовленні це можна співвіднести з паузами, яких, як розуміємо з певних причин уникають у писемному. Хоча в усному іноді складніше зрозуміти де повинна бути зроблена пауза, якій у писемному має відповідати певний розділовий знак як компонент окремої семіотичної системи. Відсутність пробілів між словами у писемному мовленні можна співвіднести з відсутністю пауз в усному й надто швидким темпом.

Звернемо увагу й на шрифтові й кольорові варіації (написання курсивом, капіталізацію, напівжирне виділення (повну або часткову акцентуацію), незвичайне написання слів, одночасне використання кількох гарнітур та розмірів шрифту). Схиляємося до думки, що шрифт є саме тим компонентом, на який в писемному мовленні покладено ключову роль. Він наділений особливою семантикою. Якщо в усному мовленні мовець говорить наприклад, перед аудиторією, то має можливість супроводжувати своє мовлення жестами, мімікою, голосовими варіаціями. В писемному ж, у випадку якщо йдеться про фіксований писемний текст, вочевидь, таких можливостей немає. Вважаємо, що саме такий комунікативний продукт має чітко визначену тональність за рахунок шрифту. Якщо в усному мовленні настрій мовця можна ідентифікувати за тембром, то у писемному таким потенціалом наділений шрифт. Не останню, а часто й провідну роль у цьому випадку відіграє колір, який, як відомо, здатен породжувати та підтримувати певні емоції.

Шрифт – один із тих паралінгвальних компонентів, який є майже недослідженим у сучасних лінгвістичних студіях. Зосередимо увагу на кількох проблемах, які, на наш погляд, потребують усебічного ґрунтовного дослідження. Передовсім, швидкість читання того чи іншого тексту залежить від обраного шрифту. За тембром можна зрозуміти емоційний стан мовця. Чи доцільно у цьому випадку провести певні аналогії з писемним мовленням? До певної міри так. Корпус зібраного ілюстративного матеріалу дозволяє зробити висновки щодо того, що шрифт може бути «серйозним», «веселим», «впевненим», «грайливим», «кумедним», «сумним», «похмурым». Вартим

уваги є й той аспект, що шрифт є культурно та історично маркованим. Завдяки певному шрифту можна ідентифікувати культурні цінності певного етносу, його історичні уподобання тощо.

Насиченість шрифту відповідає тембру голосу. Його розмір можна співвіднести й з темпом, чим більший розмір – тим повільніший темп. Це свідчить про ступінь важливості сказаного. Читаючи текст, виконаний певним шрифтом, як і чуючи його, проте не бачачи мовця, в уяві можна змалювати того, хто саме говорить, за умови, що хтось уже чув чи бачив мовця неодноразово до цього. Шрифт є не просто засобом або оболонкою, що «втілює в життя» думку, це компонент, що допомагає ідентифікувати настрій співрозмовника. Зауважимо, що це можна зробити й за допомогою тексту, завдяки традиційній семантиці, якою він наділений, однак можна враховувати й специфіку шрифту. Наприклад, якщо може бути відомо особу мовця завдяки його тембру, то чи можна ідентифікувати автора завдяки шрифту? Відповідь вважаємо позитивною.

Крім того, шрифт є одним із ключових ресурсів лінгвальної гри. І в усному, і в писемному мовленні залучають низку стилістичних прийомів, які сприяють його колоритності, уникаючи при цьому монотонності. Це саме стосується й графіки, у якій провідну роль відіграє шрифт. Він робить це по-особливому, завдяки нетрадиційній локації тексту, збільшенні окремих літер (кеглю), їх трансформації завдяки використанню інших гарнітур, залученню кольору як одного із провідних комунікативно-прагматичних компонентів писемного мовлення.

Отже, писемне мовлення не має достатнього арсеналу ресурсів, щоб цілком аналогічно відобразити сказане в усній формі. Це можна зробити частково. Як бачимо, для того щоб максимально наблизити усне мовлення до писемного й навпаки, доводиться залучати широкий спектр засобів, які є характерними для обох форм мовлення, однак бажаного не завжди вдається досягнути.